

РЕТРОСПЕКТИВА ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ЗМАГАНЬ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАЦІЙНИХ ВИДАННЯХ 1930-х рр.

Інна Морозова

*молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Проаналізовано західноукраїнські та українські еміграційні видання 1930-х рр., що містять матеріали про національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. Розглянуто воєнно-історичні праці та мемуари, у яких відображені етапи формування українських збройних сил та процес становлення Західноукраїнської Народної Республіки.

Ключові слова: *Українська революція, Західноукраїнська Народна Республіка, національно-визвольні змагання, Українська галицька армія, спогади.*

The article analyzes Western Ukrainian and Ukrainian diaspora publications from the 1930s containing materials about the liberation movement of 1917–1921. The article deals with military-historical works and memoirs, which depict the stages of the formation of the Ukrainian armed forces and the process of the formation of the Western Ukrainian People's Republic.

Keywords: *Ukrainian revolution, Western Ukrainian People's Republic, the national liberation movement, Ukrainian Galician army, memories.*

Видання, в яких висвітлювалися події Української революції 1917–1921 рр., почали з'являтися ще у 1920-х рр., фактично відразу ж після поразки Визвольних змагань. Авторами були безпосередні їх учасники, які вбачали необхідність таких публікацій у можливості особисто викласти своє бачення революційних подій, а також зберегти пам'ятки та традиції про національну боротьбу за державність. Процес фіксації на папері найважливіших подій і явищ, які відбувалися в Україні впродовж 1917–1921 рр., не припинявся й у 1930-х рр., зокрема характерною для цього періоду була поява історичних нарисів, що віддзеркалювали процес державотворення Західноукраїнської Народної Республіки, а також

грунтовних праць з військової історії, які ілюстрували хід українсько-польської війни 1918–1919 рр.

У статті проаналізовано видання, що з'явилися друком упродовж 1932–1935 рр. Такі хронологічні межі зумовлено тим, що саме ці видання докладно опрацювали укладачі при роботі над п'ятим томом бібліографічного покажчика «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939. Т. 5 : 1932–1935».

Насамперед заслуговує на увагу фундаментальна німецькомовна праця «Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Janren, 1918–1923 [Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках]» [32], що вийшла 1934 р. у Німеччині як офіційне видання військово-історичного семінару Берлінського університету. Автор дослідження — історик, громадський і військовий діяч Василь Кучабський — активний учасник січово-стрілецького руху в Галичині, один із провідників «Мазепинського курсу мілітарного», який пройшов майже всю Першу світову війну у лавах легіону УСС, активний учасник української революції 1917–1921 рр. та українсько-польської війни 1918–1919 рр. У 1922 р. він виїхав до Німеччини, де продовжив навчання, захистив дисертацію, був активним співробітником Українського наукового інституту в Берліні, працював кореспондентом німецькомовних часописів, а також друкувався в українських періодичних виданнях. Упродовж 1931–1933 рр. у львівському журналі «Дзвони» опубліковано цикли статей В. Кучабського: «Польська дипломатія і «східно-галицьке» питання на париській мировій конференції в 1919-му році» [19], «Українська дипломатія і держави антанти в році 1919» [20], «Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918–1919-ого року» [16], а також стаття «Зовнішно-політичне положення об'єднаних українських армій у «Чотирикутнику Смерти» в липні-серпні 1919» у «Літописі Червоної Калини» [18]. Ці публікації після доповнення й узагальнення стали складовими згаданої вище німецькомовної монографії автора.

Зміст свого історичного дослідження В. Кучабський описав у листі до Степана Томашівського від 7 лютого 1929 р.: «Є то чисто історична праця й має виказати не лиш справжній перебіг подій у Галичині, а ще й порівняти стан Західної України із станом у Польщі й на Наддніпрянщині, виказати рішаючі моменти, доки

галичани могли ще на цілу Галичину рахувати, від якого моменту справа Львова була безнадійна, і з якого часу справа державности на Західній Україні була без ратунку програна. Далі треба було торкнутися політики антантських держав у Східній Європі, справи російської контрреволюції і в кінці з'ясувати, яке значіння мало б для європейської, зокрема східноєвропейської, системи держав повстання західно-української держави, а яке значіння для української справи, для становища Польщі і для положення й розвитку в Східній Європі має упадок Західної України» [17, с. 33].

У виданні, яке складається зі вступу і п'яти розділів, В. Кучабський ґрунтовно проаналізував процес становлення Західноукраїнської держави, відносини між ЗУНР та УНР, причини поразки Української революції 1918–1921 рр., розглянув діяльність української дипломатії на Паризькій мирній конференції та українсько-польські відносини в контексті міжнародної політики. Особливо автор підкреслював необхідність формування української нації, без чого не можна було сподіватися в перспективі на відновлення державности [17, с. 38]. Варто відзначити джерельну базу, на основі якої написана робота, — це українські, польські, російські, німецькі, французькі й англійські документи і матеріали.

Змістовна праця В. Кучабського була видана німецькою мовою, хоча автор мав на меті також і україномовне видання своєї роботи, про що зазначав у публікаціях [18, чис. 10, с. 13; 19, чис. 1, с. 35]. Можливо, тому це солідне видання залишалось недостатньо відомим українським читачам. Про це йдеться у рубриці «З преси і журналів» часопису «Дзвони», де наголошено, що до 1935 р. у німецьких часописах і журналах з'явилося понад 20 рецензій на працю В. Кучабського, а в українській пресі всього чотири [7, с. 286-288]. За відгуками рецензентів, фундаментальний твір В. Кучабського не був звичайною реконструкцією історичних подій і явищ, «ще не тільки історія Західної України, але повна історія недавньої спроби нашого державного будівництва, історія нової України, подана зі широких, загальноєвропейських перспектив, які визначають питому вагу України та її історичне значення серед окружающих народів» [24, с. 413]. Також рецензенти відзначили «високий європейський рівень і науковий характер» [24, с. 418] праці та ставили її «в ряді книжок світової літератури», високо оцінюючи

у виданні «широкий європейський горизонт і ясний світогляд, велику історичну перспективу і глибину в оцінці подій» [12, с. 337]. Принагідно зазначимо, що переклад книги В. Кучабського українською мовою з'явився лише у 2015 р. [17].

Одним із вагомих джерел до історії українсько-польської війни 1918–1919 рр. була книга Осипа Думіна «Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919», видана під псевдонімом Антін Крезуб 1933 р. у Львові [6]. Автор нарису був військовиком, безпосереднім учасником революційних подій: у 1918–1919 рр. як командир куреня, полку і бойової групи Січових стрільців брав участь у боях проти більшовицьких і денікінських військ. У передмові до нарису О. Думін підкреслював недостатність і недоступність джерел та матеріалів до історії українсько-польської війни й історії УГА. Він усвідомлював, що через це «нарис має багато прогалин і освітлення подій у ньому нерівномірне» [6, с. 2], однак висловлював сподівання, що праця «заповнить брак хочби побіжного огляду визвольних змагань західних земель». Матеріал у виданні поданий у 12-ти розділах: «Галичина під Австрією; Польська держава й Галичина; Розпад Австро-Угорщини і Листопадовий переворот; Львівські бої; Два перші місяці українсько-польської війни; Організація державної влади і армії; Буковина і Закарпаття; Друга офензива на Львів і Вовчухівська операція; Наддніпрянина і українсько-польська війна; Події в березні-травні 1919 р.; Червнева офензива; Антанта і українська справа». В кінці книги автор помістив особовий список військових і політичних діячів періоду Визвольних змагань та список географічних і топографічних назв. Ці списки не можна назвати допоміжними покажчиками, оскільки вони містять звичайний алфавітний перелік прізвищ і назв без зазначення сторінок.

Цікавою є рецензія на цей нарис Василя Кучабського, вміщена у журналі «Дзвони» [21]. Рецензент відзначив властивий О. Думіну як військовику «добрий вояцький дух», однак підкреслював «брак державного способу думання», докоряв неглибоким, поверховим викладом матеріалу, критикував констатацію фактів без їхнього аналізу «так, наче б проста реєстрація самих лиш фактів уявляла з себе вже дійсну історію» [21, с. 306-307]. Серед позитивних

характеристик видання В. Кучабський зауважив, що це перший узагальнений нарис українсько-польської війни 1918–1919 рр., оскільки досі друкувалися лише епізодичні матеріали та окремі статті переважно мемуарного характеру [21, с. 304]. Також схвально відгукнувся стосовно вдалих описів військових операцій, однак зазначив, що автор не проаналізував сутність стратегічного положення обох сторін, внаслідок чого справді видно поодинокі бої, але не видно війни [21, с. 304].

Серед виданих у 1930-х рр. воєнно-історичних праць вирізняється нарис «Українські збройні сили в 1917–1921 рр.» [27], присвячений функціонуванню українських військових частин у період Визвольних змагань. Автор розвідки Зенон Стефанів — безпосередній учасник Визвольних змагань, підхорунжий УГА, журналіст, активний дослідник історії українського війська, автор багатьох енциклопедичних статей і гасел в «Українській Загальній Енциклопедії» та «Енциклопедії Українознавства», а також спогадів «Від Славянська до Тухолі», виданих 1933 р. [26]. У вступі автор подав короткий огляд організації українського війська в княжій і козацькій державі, розділ «Відновлення української збройної сили» присвятив українським військовим організаціям перед світовою війною, історію української армії представив у хронологічному порядку від березня 1917 р. до листопада 1918 р. у розділах: «Творення української збройної сили за Української Центральної Ради: (Березень 1917 – квітень 1918)», «Перша війна Української Народньої Республіки з совітською Московщиною: (Грудень 1917 – квітень 1918)» та «Організування війська за гетьманату: (Травень–листопад 1918 р.)».

Нарис З. Стефаніва надрукувало коломийське видавництво «Наша Слава». У вихідних даних зазначено: «Частина перша», а на четвертій сторінці обкладинки поміщено рекламне оголошення: «Видавництво «Наша Слава» за редакцією Зенона Стефанова видає історичні нариси, студії, мемуари та інші матеріали до історії Української Армії, як також повісті та оповідання з часів останніх визвольних змагань. Вже вийшла з друку перша книжка: З. Стефанів — Українські збройні сили в 1917–21 рр., част. I, а частина II друкується». У статті військового дослідника Лева Шанковського також зафіксована інформація про три частини цієї книги: частина I (Коломия, 1935, 123 с.), частина II (Коломия, 1936,

124 с.) та частина III (Коломия, 1937, 128 с.) [30, 1975, с. 62]. Однак другої та третьої частин немає у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаника, у фондах інших бібліотек та у світовій бібліографічній базі WorldCat ми їх також не виявили.

У 1934–1935 рр. з'явилася низка видань, присвячених українському національному військовому формуванню — Українським січовим стрільцям (УСС). 1934 р. у Львові накладом видавничої спілки «Діло» вийшли друком (посмертно) спогади громадсько-політичного та освітнього діяча, першого коменданта (командира) легіону УСС Михайла Галущинського під назвою «З Українськими Січовими Стрільцями» [4]. Попередньо вони були опубліковані у часописі «Діло» в рубриці «Фейлетон «Діла» [3]. Від 1909 р. до початку Першої світової війни М. Галущинський працював директором української приватної гімназії ім. св. Володимира Великого у Рогатині. За цей час проявив себе «як незрівнянний педагог, керівник і організатор освітньої галузі. Гімназія під його проводом піднялася на високий рівень, стала зразковим освітньо-культурним осередком у краю, у гімназії було засновано Товариство «Січ», діяла пластунська організація» [5, с. 445]. З початком Першої світової війни багато вчителів було мобілізовано до війська, у тому числі й директор гімназії М. Галущинський як резервний старшина. Власне, спогади автор розпочав описом мобілізації, далі розповів про неочікуване призначення командиром новоствореного легіону УСС. Для гімназійного директора ця новина була несподіванкою, оскільки, як він сам писав, «до воєнного ремесла ніколи не чув надзвичайного покликання, а вже якоїсь більшої пошани не мав ніколи» [4, с. 6]. При виборі кандидатури М. Галущинського враховувалося його добре ім'я «з часу ведення Рогатинської гімназії», а також притаманні йому дисциплінованість і розсудливість. Голова Головної Української Ради Кость Левицький вибір кандидатури М. Галущинського на посаду коменданта УСС описав так: «Він був знаменитим директором гімназії і тому казали його знакомі, що він буде також дуже добрим командантом наших стрільців. Наслідком цього Боева Управа і Головна Українська Рада згодилися на те, щоби директора Михайла Галущинського заіменувати командантом нашого легіону українських січових стрільців» [23, с. 22-23].

18 серпня 1914 р. М. Галущинський був затверджений командантом Легіону УСС і займав цю посаду до березня 1915 р. Саме цей період він відтворив у спогадах. Незважаючи на те, що М. Галущинський був насамперед педагогом та освітянином і, як сам висловлювався, «ніколи не чув у собі якого-небудь стратегічного таланту, не мав ясного, а навіть ніякого поняття про військову організацію» [4, с. 10], він гідно виконав свою місію, пов'язану зі створенням основ українських національних формувань, керування якими продовжили військові. Ці мемуари не принесли М. Галущинському ніякої воєнної слави. Він навіть називав свої переживання при УСС «найстрашнішим сном». І все ж, за висловлюванням Степана Шаха, книга М. Галущинського є неоціненним праджерелом до історії УСС і в цьому її незаперечна історична вартість [31, с. 141].

Однією з перших узагальнюючих праць з історії легіону УСС був ювілейний пам'ятний альбом «Українські Січові Стрільці, 1914–1920» [29], приурочений до двадцятої річниці створення українського національного військового формування. Матеріали для альбому підготували Іван Іванець та Василь Левицький (Софронів), текст відредагував Богдан Гнатевич при співпраці Льва Лепкого та Івана Німчука, ілюстраційну частину та обкладинку оформив Іван Іванець. У книзі вміщено 18 статей Івана Іванця, Василя Левицького (Софроніва), Богдана Гнатевича, Михайла Горбового, Никифора Гірняка та Григорія Гладкого, а також «Поіменний список боєвих відділів 1 полку Українських Січових Стрільців». При підготовці видання редакція та колектив авторів використовували спогади, історичні праці, воєнні нариси, а також рукописні матеріали та матеріали з Музею Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Альбом містить понад 400 фотографій (багато з яких відтворено на той час вперше), малюнків і картографічних схем. Серед авторів репродукованих світлин: Юліан Буцманюк, Богдан Гнатевич, Іван Іванець, Микола Угрин-Безгрішний; малюнки авторства Осипа Куриласа, Осипа Сорохтея, Леоніда Перфецького, Івана Іванця, Лева Геца, карти боїв виконав Северин Пастернак. Це унікальне видання військово-патріотичної тематики найкраще охарактеризував редактор тижневика «Тризуб» В'ячеслав Прокопович: «Книжка ця, з любов'ю і теплотою написана, розповідає нам про перші спроби

військового підготування молоді в Галичині, про зародки УСС, про її зріст, боєву діяльність, перемоги й поразки, життя, побут, освітню працю, світлі дні перебування на Великій Україні, трагічні переживання кінця... Перед читальником встає у всій своїй величї й красї лицарська епопея збройних змагань кращих синів Галицької землі за українську державність. Видання це допомагає збереженню ліпших традицій недавнього минулого, традицій чину і жертви, що вони назавжди повинні зоставатися живими в душі народу» [25, с. 18].

Здебільшого авторами виданих у 1930-х рр. історичних нарисів і мемуарних видань досліджуваної тематики були безпосередні й активні учасники Визвольних змагань, і не лише військовики чи громадсько-політичні діячі, а й польові духівники. Як відомо, в період Першої світової війни та Визвольних змагань багато священнослужителів, обравши однострій військових капеланів, духовно провадили тих, хто боровся за волю України зі зброєю в руках. Ця служба була самовідданою та небезпечною: капелани корпусів, бригад і лічниць, постійно перебуваючи в середовищі стрільцтва, а також разом із підрозділами на передових позиціях, наражалися на небезпеку нарівні зі стрільцями: гинули разом з особовим складом у боях, потерпали від епідемій, потрапляли у ворожий полон. Загалом у частинах Української галицької армії служило понад 90 греко-католицьких священників, з яких майже третина загинули [8, с. 277]. Як зазначив отець Іван Лебедович: «Роль польового духівника в кожній армії, на фронті, не була легка і безпечна, а зокрема наражена на дуже великі небезпеки була вона в рядах УГАрмії» [22, с. 115]. Після поразки Визвольних змагань безцінний досвід душпастирства, набутий в умовах фронтових подій, українські капелани відтворили у спогадах.

Діяльність військового греко-католицького священництва у лавах УГА яскраво висвітлив отець Остап Гайдукевич. Його книгу спогадів «Було колись : (із записника полевого духовника УГА)» [2] 1935 р. надрукував видавничий кооператив «Червона Калина». У післямові до видання О. Гайдукевич писав, що хоча він і не був ані військовим, ані письменником, однак відгукнувся на заклик видавництва «Червона Калина» та написав з пам'яті спогади, які, як він сподівався, в майбутньому доповнять загальну історію всієї УГА [2, с. 111].

Отець О. Гайдукевич народився 1883 р., у 1911 р. був висвячений у сан священника, у 35-річному віці вступив до лав Української галицької армії та впродовж 1919–1920 рр. служив польовим духівником XI Стрийської Бригади III Корпусу УГА. Мемуари О. Гайдукевич почав описом переходу УГА за Збруч 16 липня 1919 р. (розділ книги «За Збруч») і закінчив 26 квітня 1920 р., коли Українська галицька армія остаточно припинила своє існування як військова формація (розділ «Останній бій»).

Після відступу 1919 р. за Збруч Галицька армія опинилася на Поділлі, де більшість місцевих жителів були православними. Російські православні ієрархи відчайдушно застерігали від контактів із греко-католицькими капеланами Галицької армії. Єпископ Подільський Пімен видав «Пастирський лист», в якому наказував своєму духовенству уникати «ксьондзів», «не впускати їх до церков та перестерігати своїх парохіян, щоб не ходили на їхні богослуження» [2, с. 62]. Однак, як зауважив О. Гайдукевич, цей пастирський лист не знайшов «сподіваного відгону ані між православним духовенством ані між вірними». Місцеві селяни досить прихильно та позитивно ставилися до служб, які греко-католицькі капелани УГА проводили українською мовою. Навіть, коли Бригада УГА перебувала у містечку Горячівка, просили О. Гайдукевича залишитися та очолити парафію.

Із спогадів О. Гайдукевича дізнаємося про надзвичайну самовідданість армійського духовенства під час епідемії тифу восени 1919 р. – взимку 1920 р. Незважаючи на небезпеку для власного життя, капелани майже безперервно перебували у польових шпиталях поруч із смертельно хворими. Жахлива епідемія тифу, цього «прокляття УГА на Великій Україні», забрала життя щонайменше 10 тисяч вояків і багатьох священників, які діяли у військах. О. Гайдукевич подав сумну тогочасну статистику: «Ще пів року тому — після переходу Збруча, було нас [польових духівників. — *І. М.*] шістдесят п'ять, нині залишилось ледви трицять п'ять у живих» [2, с. 42].

У цей драматичний період одним із найвідповідальніших обов'язків польових духівників було ведення обліку полеглих вояків та організація їх поховань. Командири і фронтові капелани особливу увагу до цих завдань успадкували ще від Легіону Українських

січових стрільців. Порядок обліку загиблих вояків регламентував наказ Преподобника Державного Секретаріату Військових Справ (ДСВС) отця Миколи Їжака від 4 лютого 1919 р. під назвою «Організація духовництва Українського Війська» [13]. Згідно з цим наказом усі духівники Українського Війська були зобов'язані щомісяця надсилати Польовому Преподобництву метрики смерті вояків, у яких вказували: 1) ім'я священика, який брав участь у похованні; 2) імена двох свідків смерті чи поховання загиблого; 3) за умови поховання в полі, до метрик необхідно було додавати коротку схему розміщення могили.

Капелани опікувалися облаштуванням як окремих могил, так і стрілецьких цвинтарів. У наказі духівникам і військовим командирам від 24 лютого 1919 р. виконувач обов'язків військового міністра отаман Петро Бубела наголошував: «Могил козацьких все більше і більше, то в чистому полі, то на сільських і мійських кладбищах. А щоб ні одна з них не загинула для наших поколінь і українські артисти могли згодом прикрасити їх трівкими пам'ятниками, духовники Українського Війська подбають, щоб: убитих, — о скільки відносини на фронті дозволять, хоронити на спеціальному «Козацьким кладбищі», заложеним чи то в полі чи на сільських та мійських кладбищах, вибравши для цього найгарніше місце. Хоронити кожного убитого осібно. Могила мусить бути зазначена хрестом з таблицею, на котрій подано має бути імя і прізвище, місце, рік уродження і день смерті ... Ні одна козацька могила не сміє остатись без хреста і написі. ... Написи пожадано булоб для довшої тревалости випалювать ... Щоб духовники могли сповнить свою задачу, мусять всі команди помочи їм у всім, памятаючи, що ми, всі живучі, зобовязані сплатити наш довг супроти погибших товаришів наших...» [1].

Остап Гайдукевич, як польовий духівник, мав у своєму розпорядженні докладні відомості про полеглих стрільців і подав їх у книзі під назвою «Лист втрат XI Бригади УГА (1919–1920)». За словами автора, цей список, можливо, й неповний, «проте може послужити не для одної рідні як документ, а для історії як ще один листок вплетений у вінець слави» [2, с. 111]. Перелік містить 47 прізвищ загиблих і такі відомості про кожного: звання, рік та

місце народження, дата і причина смерті, місце поховання, прізвища та звання двох свідків смерті чи поховання. У цьому перебіку серед стрільців зазначений один священнослужитель — отець Василь Опарівський, який був попередником О. Гайдукевича на посаді польового духівника цієї ж XI Бригади. З перших днів українсько-польської війни В. Опарівський зголосився до УГА і зарекомендував себе як палкий патріот, був прикладом мужності для стрільців і старшин. Капелан трагічно загинув 22 червня 1919 р. внаслідок розриву гранати, похований у Підгайцях. До слова, дочка о. В. Опарівського — Наталія згодом стала дружиною провідника ОУН Степана Бандери [28, с. 126].

Слід зазначити, що багато польових духівників Української галицької армії вже мали фронтовий досвід, оскільки в роки Першої світової війни були капеланами (фельдкуратами) легіону Українських січових стрільців. Саме цього періоду стосуються мемуари отця Макарія Каровця «Спомини зі Світової війни : спомини фельдкурата 80 п. п[олку] 9 Австрійської дивізії» [15], опубліковані у «Календарі Місіонаря» і згодом видані окремою брошурою накладом і друком ОО. Василян у Жовкві. У 1918–1920 рр. М. Каровець продовжив душпастирську діяльність у створеній на базі Легіону Українських січових стрільців Першій бригаді УСС, що діяла у складі Другого корпусу УГА. У 1935 р. священнослужитель видав спогади і про цей період душпастирства під назвою «Зі записок полевого духовника бригади У.С.С.» [14]. Ці мемуари представлені у вигляді щоденникових записів, що охоплюють 1 листопада 1919 р. — 29 січня 1920 р. та висвітлюють окремі епізоди непростого шляху Української галицької армії після переходу за Збруч.

У 1935 р. вийшла друком бібліографія «Українські Січові Стрільці : матеріали для бібліографічного показника» [9; 10], яку уклав український публіцист, бібліограф і громадсько-політичний діяч Петро Зленко. Після закінчення 1917 р. артилерійської школи в Одесі П. Зленко служив старшиною у російській, а згодом в українській армії. З відходом армії Української Народної Республіки за Збруч опинився у польському таборі для інтернованих осіб. У 1921 р. був звільнений і 1923 р. переїхав до Праги, де активно співпрацював з різними книгознавчими виданнями, Українським

товариством прихильників книги у Празі, брав участь у роботі Бібліографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка, був членом «Українського об'єднання в ЧСР», редактором-видавцем «Українського тижня» у Празі.

В еміграції П. Зленко видав низку книгознавчих праць і бібліографічних покажчиків, присвячених героїчним подіям української історії періоду Визвольних змагань 1917–1921 рр., сучасником і учасником яких був. Згаданий вище покажчик «Українські Січові Стрільці» надрукований у п'ятому, шостому та сьомому числах збірника «За державність» [11]. У передмові до бібліографії автор констатував: «Ми все ще не маємо повної історії нашого війська та його героїчної боротьби. Не маємо ми й історії першої форми нашого війська новітньої доби — Українського Січового Війська. ... Не прийдуть ще довго часи, коли український бібліограф зможе використати збірки наших бібліотек, в яких буде зібрано з найбільшою повнотою українську літературу. Для цього майбутнього лишається тільки в міру сил і можливостей робити своє діло, не чекаючи на близькі ліпші умовини бібліографічної праці» [9, с. 3]. Незважаючи на складність бібліографічних пошуків в еміграції, покажчик П. Зленка «Українські Січові Стрільці» містить значний фактичний матеріал, а саме 988 описів стрілецьких часописів, збірників, календарів, альманахів, окремих видань і статей, віршів, оповідань, нарисів, стрілецьких пісень, а також звітів, наказів і комунікатів УСС. До багатьох позицій додано анотації, розписано зміст збірників і календарів, а також вміщено рецензії на окремі видання.

Отже, воєнно-історичні та мемуарні видання 1930-х рр., в яких яскраво проілюстровано етапи формування українських збройних сил і розкрита роль відродженого по довгих століттях українського війська, засвідчили незаперечну здатність українського народу на героїчну боротьбу за національну державність. Вони залишаються не лише важливим джерелом інформації про події доби Визвольних змагань і документальним літописом бойового шляху українських збройних сил, а й неоціненними пам'ятками суспільно-політичної думки того часу та потужними чинниками формування національної самосвідомості для майбутніх поколінь.

1. Бубела П. Духовникам і військовим командам : наказ з дня 24 лютого 1919 / П. Бубела // Вістник державного секретаріату військових справ. — 1919. — 15 берез. (чис. 7). — С. 5.
2. Гайдукевич О. Було колись : (із записника полевого духовника УГА) / о. Остап Гайдукевич. — Львів : видавнича кооператива «Червона Калина», 1935. — 110, [6] с.
3. Галуцинський М. З Українськими Січовими Стрільцями : спомини з рр. 1914–1915 / М. Галуцинський // Діло. — 1934. — 15 січ. (чис. 10). — С. 4 ; 16 січ. (чис. 11). — С. 2 ; 17 січ. (чис. 12). — С. 4 ; 18 січ. (чис. 13). — С. 4 ; 19 січ. (чис. 14). — С. 4 ; 20 січ. (чис. 15). — С. 4 ; 22 січ. (чис. 17). — С. 4 ; 23 січ. (чис. 18). — С. 2 ; 24 січ. (чис. 19). — С. 3 ; 26 січ. (чис. 21). — С. 4 ; 27 січ. (чис. 22). — С. 4 ; 1 лют. (чис. 27). — С. 4 ; 3 лют. (чис. 29). — С. 4 ; 4 лют. (чис. 30). — С. 4 ; 5 лют. (чис. 31). — С. 4 ; 8 лют. (чис. 34). — С. 4 ; 9 лют. (чис. 35). — С. 5 ; 10 лют. (чис. 36). — С. 4 ; 11 лют. (чис. 37). — С. 4 ; 21 лют. (чис. 46). — С. 4 ; 22 лют. (чис. 47). — С. 4 ; 23 лют. (чис. 48). — С. 4 ; 24 лют. (чис. 49). — С. 4 ; 26 лют. (чис. 51). — С. 5 ; 28 лют. (чис. 53). — С. 4 ; 4 берез. (чис. 57). — С. 4 ; 11 берез. (чис. 64). — С. 4 ; 24 берез. (чис. 77). — С. 4 ; 25 берез. (чис. 78). — С. 4 ; 26 берез. (чис. 79). — С. 4 ; 28 берез. (чис. 81). — С. 5 ; 1 квіт. (чис. 85). — С. 5 ; 12 квіт. (чис. 92). — С. 2 ; 13 квіт. (чис. 93). — С. 4 ; 21 квіт. (чис. 101). — С. 5 ; 22 квіт. (чис. 102). — С. 4 ; 24 квіт. (чис. 104). — С. 2 ; 28 квіт. (чис. 108). — С. 6 ; 29 квіт. (чис. 109). — С. 4 ; 2 трав. (чис. 112). — С. 4 ; 16 трав. (чис. 126). — С. 4 ; 10 черв. (чис. 150). — С. 5 ; 13 черв. (чис. 153). — С. 4 ; 21 черв. (чис. 161). — С. 6 ; 7 лип. (чис. 177). — С. 6 ; 11 лип. (чис. 180). — С. 2 ; 12 лип. (чис. 181). — С. 3 ; 15 лип. (чис. 184). — С. 3 ; 3 верес. (чис. 234). — С. 4 ; 5 верес. (чис. 236). — С. 4 ; 6 верес. (чис. 237). — С. 4 ; 8 верес. (чис. 239). — С. 4 ; 9 верес. (чис. 240). — С. 5 ; 10 верес. (чис. 241). — С. 4 ; 13 верес. (чис. 244). — С. 4 ; 15 верес. (чис. 246). — С. 4 ; 17 верес. (чис. 248). — С. 4 ; 22 верес. (чис. 253). — С. 6 ; 3 жовт. (чис. 264). — С. 4 ; 7 жовт. (чис. 268). — С. 5 ; 10 жовт. (чис. 271). — С. 5 ; 13 жовт. (чис. 274). — С. 4.
4. Галуцинський М. З Українськими Січовими Стрільцями : спомини з рр. 1914–1915 / Михайло Галуцинський. — Львів : накладом Видавничої Спілки «Діло», 1934. — 216 с.
5. Горинь В. Михайло Галуцинський — громадський діяч і організатор «Просвіти» / Василь Горинь // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць. — Львів : Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. — Вип. 19. — С. 445-452.

6. [Думін Осип]. Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919 / Антін Крезуб. — Львів : видавнича кооператива «Червона Калина», 1933. — [2], 179 с.
7. З преси і журналів // Дзвони. — 1936. — Черв.-лип. (чис. 6-17). — С. 284-288.
8. Забзалюк Д. Є. Служба капеланства в Галицькій Армії (1918–1919) / Д. Є. Забзалюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2006. — № 571 : Держава та армія. — С. 276-279.
9. Зленко П. Українські Січові Стрільці : (матеріяли для бібліографічного показчика) / Петро Зленко. — Варшава ; Прага : накладом Українського Воєнно-Історичного Товариства, 1935. — 33, [1] с. — (Матеріяли для бібліографії визвольної боротьби України ; вип. 2, ч. I).
10. Зленко П. Українські Січові Стрільці : (матеріяли для бібліографічного показчика) / Петро Зленко. — Варшава ; Прага : накладом Українського Воєнно-Історичного Товариства, 1936. — 35, [2] с. — (Матеріяли для бібліографії визвольної боротьби України ; вип. 2, ч. II).
11. Зленко П. Українські Січові Стрільці : (матеріяли для бібліографічного показчика) / Петро Зленко // За державність : матеріяли до історії війська Українського. — Каліш : видає Українське Воєнно-Історичне Товариство, 1935. — 36. 5. — С. 243-273 ; 1936. — 36. 6. — С. 238-250 ; 1937. — 36. 7. — С. 231-255.
12. [Ісаїв Петро]. Дуже цінна книжка / П. Іс. // Дзвони. — 1934. — Квіт. (чис. 6-7). — С. 336-337. — Рец. на кн.: Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Janren, 1918–1923 / Dr. W. Kutschabsky. — Berlin, 1934. — [8], 440 s. : ill. — (Schriften der kriegsgeschichtlichen Abteilung im Historischen seminar der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin / hrsg. von Walter Elze: Allgemeine reihe ; heft 8).
13. Їжак М. Організація духовництва Українського Війська : наказ з дня 4 лютого 1919 / Микола Їжак, Преподобник ДСВС // Вісник державного секретаріату військових справ. — 1919. — 15 лют. (чис. 6). — С. 6.
14. Каровець М. Зі записок полевого духовника бригади У.С.С. / о. М. Каровець ЧСВВ. — Жовква, 1935. — С. 125-132 : іл.
15. Каровець М. Спомини зі світової війни : спомини фельдкурата 80 п. п. 9 Австрійської дивізії / о. Макарій Каровець ЧСВВ. — Жовква : накладом і друком ОО. Василян у Жовкві, 1934. — 15 с. : іл.
16. Кучабський В. Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918–1919-ого року / Др. Василь Кучабський // Дзвони. — 1932. — Лют. (чис. 2). — С. 111-121 ; берез. (чис. 3). —

- С. 193-204 ; трав. (чис. 5). — С. 353-359 ; лип.-серп. (чис. 7-8). — С. 540-553 ; листоп. (чис. 11). — С. 723-732 ; груд. (чис. 12). — С. 783-789 ; 1933. — січ. (чис. 1). — С. 33-39.
17. *Кучабський В.* Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918–1923 роках / *Василь Кучабський* ; наук. ред. *Степан Гелей*. — Львів : дослідно-вид. центр Наук. т-ва ім. Шевченка, 2015. — 448 с.
  18. *Кучабський В.* Зовнішно-політичне положення об'єднаних українських армій у «Чотирикутнику Смерти» в липні-серпні 1919 / написав *Др. Василь Кучабський* // Літопис Червоної Калини. — 1931. — Жовт. (чис. 10). — С. 13-17 ; листоп. (чис. 11). — С. 7-10 ; груд. (чис. 12). — С. 15-18.
  19. *Кучабський В.* Польська дипломатія і «східно-галицьке» питання на париській мировій конференції в 1919-му році / *Др. Василь Кучабський* // Дзвони. — 1931. — Квіт. (чис. 1). — С. 35-45 ; трав. (чис. 2). — С. 109-122.
  20. *Кучабський В.* Українська дипломатія і держави антанти в році 1919 / *Др. Василь Кучабський* // Дзвони. — 1931. — Верес. (чис. 6). — С. 380-395 ; жовт. (чис. 7). — С. 456-469 ; листоп. (чис. 8). — С. 541-553 ; груд. (чис. 9). — С. 607-615.
  21. *Кучабський В.* «Ein Volk aus Kind und Greis» / *Др. Василь Кучабський* // Дзвони. — 1934. — Квіт. (чис. 6-7). — С. 304-307. — Рец. на кн.: Нарис історії українсько-польської війни 1918–1919 / *Антін Крезуб*. — Львів : видавнича кооператива «Червона Калина», 1933. — [2], 179 с.
  22. *Лебедович І.* Полеві духовники Української Галицької Армії : у 45-річчя участі у визвольних змаганнях : (матеріяли до історії) / о. *Іван Лебедович*. — Вінніпег : видав о. Іван Лебедович, 1963. — 325, [2] с. : іл.
  23. *Левицький К.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 : з ілюстраціями. На підставі споминів і документів. Перша часть / написав *Д-р Кость Левицький*. — Львів : накладом власним, 1928. — 285, III с. : іл.
  24. *Маркіянович Д.* Historia magistra vitae / *Д. Маркіянович* // Дзвони. — 1934. — Серп.-верес. (чис. 8-9). — С. 411-418. — Рец. на кн.: Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren, 1918–1923 / *Dr. W. Kutschabsky*. — Berlin, 1934. — [8], 440 s. : ill. — (Schriften der kriegsgeschichtlichen Abteilung im Historischen seminar der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin / hrsg. von Walter Elze: Allgemeine reihe ; heft 8).
  25. *Прокопович В.* [Рецензія] / *В. Прокопович* // Тризуб. — 1935. — Жовт. (чис. 42). — С. 17-18. — Рец. на кн.: Українські Січові Стрільці, 1914–1920. — Львів : накладом Ювілейного Комітету, 1935. — 159 с. : іл., карти.

26. *Стефанів З.* Від Славянська до Тухолі : спомини підхорунжого / *Зенон Стефанів* ; з передм. *д-ра Андрія Чайковського*. — Коломия : накладом в-ва «Бувальщина», 1933. — 60 с. : фото.
27. *Стефанів З.* Українські збройні сили в 1917–1921 рр. : воєнно-історичний нарис. Перша частина / *Зенон Стефанів*. — Коломия : накладом вид-ва «Наша Слава» в Коломійі, 1935. — 121, [2] с. : іл.
28. *Ткачук П.* Капелани УГА на фронтах українсько-польської війни 1918–1919 рр. / *Павло Ткачук* // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць. — Львів : Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. — Вип. 17. — С. 123-129.
29. Українські Січові Стрільці, 1914–1920 / матеріяли до альбому зібрані: *д-р Іван Іванець*, *Василь Софронів-Левицький* ; текст зредагував *д-р Богдан Гнатевич* при співпраці *Льва Лепкого* і *д-ра Івана Німчука* ; ілюстраційну частину та обгортку оформив *д-р Іван Іванець*, надписи і вкладку в лінориті виконав *Володимир Ласовський* ; ситуаційні мапи рисував *інж. Северин Пастернак*. — Львів : накладом Ювілейного Комітету, 1935. — 159 с. : іл., карти.
30. *Шанковський Л.* Нарис української воєнної історіографії. [Частина] III : Українська воєнно-історична наука в періоді між двома війнами (1921–1939) / *Лев Шанковський* // Український історик (Нью-Йорк ; Мюнхен). — 1971. — № 3-4 (31-32). — С. 73-89 ; 1972. — № 3-4 (35-36). — С. 55-71 ; 1973. — № 3-4 (39-40). — С. 113-126 ; 1974. — № 1-3 (41-43). — С. 48-64 ; 1975. — № 1-2 (45-46). — С. 45-69.
31. *Шах С.* Львів — місто моєї молодости. Часть III : «Цісарсько-Королівська Академічна Гімназія» / *Степан Шах*. — Мюнхен : Християнський Голос, 1956. — 362 с.
32. *Kutschabsky W.* Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Janren, 1918–1923 / *Dr. W. Kutschabsky*. — Berlin, 1934. — [8], 440 s. : ill. — (Schriften der kriegsgeschichtlichen Abteilung im Historischen seminar der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin / hrsg. von Walter Elze: Allgemeine reihe ; heft 8).